

TEREMTETT REND

Dargay Lajos univerzuma

A *Teremtett rend* című kiállításon Dargay Lajos életművének jelentős darabjaiból láthatnak válogatást. A művész 2018-ban, 76 éves korában hunyt el kalocsai otthonában. Bár alkotásai hazai és külföldi gyűjteményekben is megtalálhatók, többségük azóta is a családi házához épített, egyre sürgetőbben felújításra váró, szűkös műteremben pihen. Onnan érkeztek most ide, a Múcsarnokba, hogy végre újra életre keljenek. Különösen lenyűgöző az itt bemutatott *Tourneon I.* című munkát is újra méltó térben, fényben, emberek között látni.

Dargay stúdiójában huszonhárom évvel ezelőtt, 2003-ban jártam először, amikor anyagot gyűjtöttem a szakdolgozatomhoz. A témám a kinetikus művészet, illetve ezen belül elsődlegesen egy mára elfeledett egri művészcsoporthoz volt. A tagok között szerepelt Dargay Lajos is, akit ekkor elsősorban a „magyarországi kinetikus-kibernetikus művészet megalapozójaként” és a kalocsai Schöffner Múzeum igazgatójaként jegyzett a szakma. A műterembe lépve szerszámok, munkapadok, bronzból öntött és fémből szerelt szobrok egymás mellé zsúfolt látványa fogadott. Alkotásait a szobrász egyenként kapcsolta be, mutatta meg. Majd kényelmes foteljébe ülve mesélt a tudomány, a technika és a művészet kapcsolatáról, az építészeti és mérnöki gondolkodás rendteremtő szerepéről. Az interjú során megtudhattam, hogy stílusának kialakulását, az ehhez szükséges szemléletváltást elsősorban az 1967 és 1973 közötti külföldi tanulmányútjai során megismert modern irányzatok tették lehetővé. Hosszan beszélt a tiszta szerkezetekre és rendszerekre építő konstruktivizmusról, a kinetikus és kibernetikus művészet létjogosultságáról, valamint Kassák Lajos, Moholy-Nagy László, Kepes György és Victor Vasarely munkásságáról. Felidézte azt is, miként került kapcsolatba Nicolas Schöffnerrel, és hogyan vált később tanítványává, majd munkatársává.

Mindezek hatására a magyar művészet hatvanas-hetvenes évekbeli megújulása idején a tiszta absztrakciót és a tér „birtokba vételét” képviselte Dargay az alkotásaival. A kiállítás első termében jól megfigyelhető, hogy korai – még Vilt Tibor és Schaár Erzsébet stílusával rokon – szobrainak tömegformálását a hetvenes évek folyamán fokozatosan felváltotta a térformálás: megjelentek az úgynevezett térdinamikus, majd a mozgó plasztikák. Az ekkor készített, nyitott, fémből szerelt reliefjeinek különböző mélységekben elhelyezett, fényt elnyelő, áteresztő és tükröző alkatrészein az árnyékok, reflexiók és tükröződések folyamatosan újrarajzolják a sík és a tér határát. A sík és a tér feszültsége, valamint az optikai hatások a modern művészet egyik alapvető kérdését fogalmazzák meg: miként válhat a statikus forma dinamikus vizuális élménnyé.

Ennek a korszaknak a főműve, a harmadik teremben található, 1973-as *Fénymodulátor I-III.* esetében a tükröződés és a reflexfények által létrehozott fénykörnyezet – vetített fény, vetett árnyék – egy minden pillanatban megújuló dinamikus látványt tár a néző elé és köré. A fény tehát Dargay művészetében alapvető alkotóelem. A mű, a tér immerzív, magába foglalja a környezetét és a befogadót is. A néző itt nem passzív szemlélő: mozgásával, jelenlétével és érzékelésével a mű részévé válik.

Egyértelműen látható az is, hogy alkotásai szorosan kötődnek az építészethez: reliefjei építészeti makettek, formatervek érzetét keltik. Ebben a vonatkozásban Schöffner művészete mellett a kassáki *Képarchitektúra* és művészetfilozófia hatását kell kiemelni. Mindazonáltal életművének további fontos és sajátos dargays eleme a mérnöki, architektonikus szerkezeten túlmutató kozmikus szemlélet. A tiszta színek, a geometria, a művek formai tisztasága, kifinomultsága, dinamikája, mozgása egy univerzális rend és eszmerendszer

kivetülései. Művészeti hitvallását egy Kassákhöz címzett műben, a *Levelek Kassák Lajosnak* (1983–2006) reliefben foglalta össze.

Szeretném ráirányítani a figyelmüket arra is, hogy Dargay az 1980-as évektől kezdődően olyan sorozatokat hozott létre, amelyek kialakítása asztrológiai kutatásokból származó ismeretekre épült. Alkotásaihoz egy sajátos vizuális rendszert dolgozott ki, melyet születési konstellációk geometrikus leképezésére használt. Módszere a három relief-párból álló *Ephemerides-sorozatban* (1985–1988) jelenik meg, majd a későbbi *Erebus I, II.* (2005) alkotásokon válik sajátos, egyéni vizuális nyelvvé. Nem véletlen, hogy Schöffler és Kassák is kapott egy-egy „életút-reliefet”.

Lényeges kiemelni és leszögezni, hogy a szobrászművész eredendően és elsősorban nagyméretű köztéri konstrukciókban kívánta megvalósítani elképzeléseit. Számára is irányadó volt, hogy a művészetet a múzeumi térből „kiszakítva”, a közterekbe és középületekbe integrálva közelebb kell hozni az emberekhez, illetve újra kell gondolni a köztér esztétikai és társadalmi szerepét. Elementáris célja volt a művek univerzálissá tétele, olyan szobrok megteremtése, melyek a természet, a világegyetem tükröződései, reagálnak az őket körülvevő világ változásaira. Meglátása szerint a térdinamikus alkotások formavilágukkal képesek szerves részévé, alkotó elemévé válni a természeti és a modern városi környezetnek. Egy 1980-as bajai pályázatra készült kisméretű makett (*Lumino – Bajai szoborterv*, 1980) fotójából készült a bejáratnál látható montázs, ami jól mutatja Dargay elképzeléseit.

Azonban a hetvenes-nyolcvanas évek tervei – az egi *Kibernetikus fénytorony* (1978) kivételével – csak álmok maradtak. Éppen ezért lenyűgöző látni, hogy az 1980-as évektől mindezt az összetett, nagyméretű köztéri művekre kialakított koncepciót hogyan ültette át a kisebb léptékű szobraira, reliefjeire és a térgrafikáira, sőt grafikáira is. Az itt kiállított 1998-as *Tourneon I*-et Dargay a visszautasított bajai terv alapján készítette el. A szobor és a fény itt stabil, nincs villogás, forgás, a szobrász csak a néző mozgására épít, aki körbejárva a művet újabb és újabb látványban részesül. Dargay saját megfogalmazása szerint „itt került legközelebb az építészeti elképzeléseihez a tömegek statikus és dinamikus viszonyával.”

A 2003 után következő években még kétszer jártam a műtermében, mindig újabb és újabb alkotásokat találva ott. A termekben szétnézve Önök is megfigyelhetik, hogy sok mű már a 2000-es évek során készült, mint például a *Calocagathia* és az *Időrelief* sorozatok, vagy a *Térgrafikák*. Dargay ezen alkotásaival a természet, a mikro- és makrokozmosz rendjét, harmóniáját tárja elénk, ami meggyőződése szerint geometrikus formák és struktúrák révén láthatóvá is tehető. A kozmosz rendjét kereső ember konstruktív jelenlétére utaló művek a nézőt ennek a harmóniának a befogadására tanítják, arra a tradicionális eszmére, hogy az univerzum vizuálisan is tükrözhető „épitményében” tiszta és tökéletes rend van, mely rend felismerhető, megérthető, befogadható és megvalósítható mind egyéni, mind közösségi szinten is.

A művész 2018-as halála után az életmű gondozása az örökösök által létrehozott Dargay Lajos Művészeti Alapítvány feladata lett, Dr. Kriston-Vízi József vezetésével. Az alapítvány elsődleges célja a szobrászművész hagyatéka által megtestesített szellemi örökség gondozása, kulturális köztudatban tartása, terjesztése. Szívügyünk, hogy mindezt kiállításokon tudjuk megmutatni, továbbá a műtárgyak végleges elhelyezési lehetőségeit is keressük. Hiszen, ha ma, 2026-ban látogatunk el a műterembe, az erőfeszítések ellenére is azt láthatjuk, hogy a nem megfelelő körülmények miatt egyre romlik a művek állapota: sárgulnak a lapok, fakulnak a színek.

Talán nem túlzás azt mondani, hogy az idei év *Vasarely 120* programjai, például a *Kinetikus víziók* kiállítás, valamint a jelen Dargay-tárlat együttesen hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a

geometrikus, kinetikus és technológiai alapú művészet újra hangsúlyosabban kerüljön be a hazai szakmai diskurzusba. Nem csupán egy sokáig perifériára szorult irányzat újrafelfedezéséről volna szó, hanem annak felismeréséről, hogy mindez a 20. század második felének egyik fontos művészeti paradigmája volt. Ebben a folyamatban Dargay Lajos életműve kiemelt jelentőséggel bír. Szobrai, reliefjei, térgrafikai és grafikai jellegűknél fogva nemcsak a 20. századi szobrászat és fényművészet fontos alkotásai, hanem a geometrikus művészet kiemelkedő darabjai is hazánkban.

Dargay konstrukciói által válhat teljesebbé és árnyaltabbá a magyar absztrakt művészet és szobrászat története is. Életműve nem marginális jelenségként értelmezhető, hanem olyan hiányzó láncszemként, amelyen keresztül a konstruktivizmus, a kinetizmus, a luminokinetikus művészet és az építészeti gondolkodás hazai összefüggései is pontosabban kirajzolódhatnak. Reményeink szerint a jelen kiállítás, az idén megjelent cikkek (*Magyar Művészet*, 2026/3) és tanulmányok (*Vele haladt a kor? – Tanulmányok és munkalapok Dargay Lajos alkotói világához*, 2026) eredményeként Dargay Lajos munkássága méltó helyére kerülhet a magyar és közép-európai művészettörténetben.

Hangyel Orsolya